

Валентина Гаврильева

АКААРЫ ДЬАХТАР

тулунан кыра сөһөн

Валентина Гаврильева

**Акаары дьахтар
туһунан кыра сэлэн**

«Айар»

Гаврильева В. Н.

Акаары дьахтар туһунан кыра сэхэн / В. Н. Гаврильева —
«Айар»,

ISBN 978-5-7696-5743-6

Ураты көрүүлээх, туспа суоллаах-иистээх
суруйааччы Валентина Гаврильева «Акаары дьахтар туһунан кыра
сэхэн» хомуурунньугар кини сирдээҕи анала, таптал, сиэр-майгы, дьылжа
туһунан кэпсэнэр. Оҕо эрдэбиттэн олох очурун-чочурун билбит Ньюкуу
уолчаан, кини ийэтэ «иирээки» Ырыачай, «акаары дьахтар» Даайа уо.д.а.
геройдар ааҕааччыны толкуйдатар, умсугутар, долгутар аналлаахтар. Кинигэ
ааҕааччы киэн арангатыгар ананар.

ISBN 978-5-7696-5743-6

© Гаврильева В. Н.

© Айар

Содержание

Акаары дьахтар төрөөбүт күнэ	6
Акаары дьахтар олобун саҕаланыыта	10
Акаары дьахтар маннайгы таптала	14
Акаары дьахтар иккис таптала	17
Акаары дьахтар үһүс таптала	20
Төрдүс уонна бэһис таптала	22
Конец ознакомительного фрагмента.	25

Гаврильева Валентина Николаевна **Акаары дьахтар туһунан кыра сэхэн**

*Бу сиргэ олох олоруу
Ханныга да – дьол диэн буолар...*

С. Данилов

Акаары дьахтар төрөөбүт күнэ

Муокас да түүл, муокас да түүл! Эмиэ ити түүл... Тоҕо көһүннэ эмиэ ити түүл Даай-аҕа? Кэбис, чэ бээ, түүл аата – түүл, улахан эбит... Ол эрэри... туох «ол эрэри»? Туох да буолбатах!

Бүгүн бу дьыэ олус да тымныйбыт, остуорас эмээхсин хаһан үлэтигэр тахсар? Даайа хаһан оттуллубут сылаас библиотекаҕа кэлэр буолар, дьэ? Кэлэн бэйэтэ отуннаҕына оттор, суох буоллаҕына – суох.

Муокас да түүл, муокас да түүл. Туй-сизэ, эмиэ түүл туһунан.

О, бу долбуурдар быылларыан! Эмиэ бэйэтэ сууйарыгар, соторугар тийдэҕэ, остуорас эмээхсин ыалдыбыта ыраатта. Чэ, сууйан-сууйан баччаҕа кэлбитэ, сууйуоҕа, хаһан ол киниэхэ эбии киһи көрүөхтэрин, айдаарсан да диэн... Кулууп биир муннугар баҕас – мунур ыраахта-аҕы, бэйэтэ-бэйэтигэр – хотун.

Хайа, баччаанҕа диэри ким да кэлимээри гынна дуу? Кинигэлэрин туттарбатахтара быданнаабыт дьоно баһаам этилэр эбээт, көрүөбүн даҕаны. Маппыров Уйбаан үс кинигэ иэстээх, оо, аҕалбатаҕа ырааппыт дии. Бэйэ, бу ханнык Маппырабий? Аа, били тракторист уол, дьаабал, аахпат эбит буоллаҕа, дьэ бээ, сэрэн...

Чээн, ол оҕолор ньургуһун бөҕөтүн үргээбиттэр. Хата, хатаан кэбиһээт, ньургуһуннуу бардаҕына? Эх, Даайа, Даайа – акаары дьахтар... Акаары? Бээ эрэ, ити тоҕо кинини акаары дьахтар дииллэрий, ээ? Ордук оҕонньоро өрүү этэр, дьиибэтэ дуу?

– Акаарыны санарыма... акаары дьахтар баара...

Тугу эппитигэр иннэ диэтэ этэй? Аа, арба, «дьиэбит былаанын уларытыах, ыскаабы сыҕарытыс эрэ» диэбитэ, онуоха кини сити курдук эппитэ. Чэ, син биир уларыппыта ээ, дьитин баҕас Даайа, сөп буола-буола, түннэри-таннары уларытар.

– Эмиэ дьитин ыһан кэбиспит... бу ыскаабы тоҕо дьыэ ортотугар туруордун? Киһи кэтиллэ сылдыһы буолбат дуо? Били мин кумааҕыларбын ханна гыннын? Ыскаап үрдүгэр уурбутум дии...

– Ханнык кумааҕылар?

– Тыһый, оттон бухгалтертан ылбыт учуотум, манньк бланкалаах...

– Билбэти-им.

Көрдөөн-көрдөөн, оһох инниттэн булан ылбыта, дьэ уонна эппитэ:

– Акаары дьахтар диэн... Дьахтар өйө аһынааҕар кылгас диэн маны этэллэр ини...

Хайыай, управляющай тойон кумааҕыларын сүтэрэн ыксаатаҕа дии, учуот буола-буола, кинигэ буолбут, иккиһин суруйбаттар үһү дуо?

Эх, Даайа, Даайа, хата, аах, ким да кэлимээри гынна. Бүгүн библиотэкаҕа быкпат күн-нэрэ үүммүт быһыылаах. «Дама с собачкой». Антон Павлович Чехов. Курус да кэпсээн. «Дама с собачкой...»

Кини кыһа, Бэлата (бэйэтэ соруйан итинник ааты биэрбитэ – Лермонтовтан), бу кэм-нэргэ, саас, төрөөбүтэ буоллар, баҕар, киниэхэ, Даайаҕа, оҕонньоро ньургуһун тутта-тута көрсүһэ кэлбит буолуох этэ. Көрдөһөн да туран, биирдэ эмэтэ аҕалтарыа этэ эбээт! Ону кини балыһа тумбочкатыгар туруорбут буолуох этэ. Хата, ол кини оҕонньоро этиттэриитэ суох аҕалбатах баҕайыта ини.

– Бу соло суоҕар, ханна ону көрдүү сылдыллыай...

Кэбис, сүрэ бэрт, көрдөстөр, син аҕалаахтыа этэ эбээт.

Бэйи, эрэ ити Бэла диэн улааттаҕына ким диэн буолара буолла? Кинилэр таах Бэла диэн ааттаабыттара. Аҕата Даайыска диэри гыммыта.

– Эн ааккынан буоллун ээ, уол эбитэ буоллар, мин ааппынан барыа этэ, Федя диэн. Сүөдэр диэн.

Даайа... Пахай даа, Даайа буола-буола. Бэйэтэ да Даайа буолта сөп, кыһа эмиэ Даайа буоллаҕай?!

– Эбэтэр Бэла, эбэтэр адьас да аата суох сыттын, – диэн буолта.

– Ээ, чэ, ким да диэ, баҕар, адьас да ыт-кус аатын биэр...

– Бэла диэн ыт-кус аата буолбатах, кыыс аата. Лермонтовтан.

– Хантан да-а?

– Лер-мон-тов-тан!

Кыһа ити курдук Бэла диэн ааттаммыта. Оттон Даайаҕа бэйэтигэр ийэтэ адьаһын даҕаны уһуну-киэни толкуйдуу барбакка эппит үһү:

– Эбэтэ Даайа диэн этэ. Эбэтин аатын биэриэбин. Тыыннааҕа буоллар үөрээхтиэ этэ.

Бүттэҕэ ол! Ити кыһын эбитэ үһү. Саас да төрөөбүт буолбат ээ, оччоҕуна, баҕар, киниэхэ Даайаҕа... Ээ, суох, кини ийэтигэр аҕата ньургунун бэлэхтээбит буолуох этэ. Даайа төрөөбүт күнэ саас эбитэ буоллар...

Ону баара кини төрөөбүт күнэ...

– Кэпсээнин? Үөрэхтээх, хамыһаар хотун, тойон ойоҕо, тугу кэпси-ипси оло-роҕун? Биһигинныктэри долуо-уой да билбэт буоллун дуу? Билиэххин даҕаны баҕарбаккын быһыылаах, сырдата түһэ, иитэ-үөрэтэ, хотоммутун өнгөйбөтөҕүн үс үйэ буолла. Эчкийэ, эн бэйэлээҕи, оҕонньорун хотону өнгөйүмэ диэн буойар дуу?

Үгэргээн-хотурҕаан, дьэ кыыс оҕо – Кыыс Кыскыйдаан диэтэбин! Ити да буоллар, кини Даайа баар-суох дьүөгэтэ эбээт. Матаһыйар Маайа диэн аата. Матайан-хотойон кыыс оҕо, эмиэ да туох эрэ үчүгэйдээх ээ, хайдах эрэ сахалыы үчүгэй, баттаҕа намылдыһан уһуна-эгинэ...

– Мин кэпсиирбин истэр да бокуойа суох, бэйэн кутан-симэн түһэнгин. Солунгун батарбакка кэллин дуо?

– Тыый, ама, сангарымнабын. Сангаран баран төннөөр диэбит киһилэрэ мин буоллаҕым дии. Кинигэбин аҕалбатым, ааҕа сытар бокуой суох, ынахтарым төрүүлэр, түүн да аанньа утуйбакка сылдыбыт. Настаа биир ынаҕа тамыйахтаан кэбистэ ээ...

– Маайаа, эн баттаххын көрдөрбүн эрэ, уһун баттахтаныахпын баҕаран кэлэбин.

– Тоҕо сэлэммикиний, кэһэй...

– Суунарга эрэйэ бэрт этэ.

– Сүрэҕэ суох хотууска, күнү быһа хайдах эн манна тулуйан-тэһийэн олороҕун, бу?

– Уу, дьэ манна эрэ тулуйабын-тэһийэбин.

– Даайа, солуннаахпын!

– Туох?

– Ээ, суох, кэлин этиэм. Бу тугу ааҕан сордоннун? «Дама с собачкой», Чехов. Көрүөхт-ээҕэр, истибэтэх да кинигэм. Эгин арааһынай эчи элбэҕэ дэ бэрт.

– Туох солуннааххын? Чэ, кистээ-кистээ, син биир истиллиэҕэ.

– Тоҕо бу былыргыны ааҕаҕын? Туохха наадалааҕый? Мин билбэппин да, тугум да көбүрүү илик. Үнүр миэхэ биэрбит кинигэн эмиэ эчи халынтын, эчи былыргытын. Тоҕо атыны суруйбаттарый? Кимиэхэ наадалааҕый, бу? Норуот син биир аахпат.

– Ол эн үһү дуо, норуот, ээ?

– Мин!

– Эн билэр үһүгүн дуо, норуокка туох наадатын, туох наадата суоҕун?

– Мин билэбин, миэхэ наадата суох, ол иһин этэбин!

– Сэгэриэм, киһи барыта эн курдук...

– Эн курдук акаары диэ, ыл!

– Акаары диэбэппин, эн билбэккин!

– Оттон мин билбэтим ол – биллэр, мөккүспэппин ээ. Билэбин диэтим дуо? Ону эн үөрэт, сайыннар ээ!

– Ээ, чэ, түксү! Туой этиһии төрүүтүн көрдүү сатыыгын, бүгүн эйигин кытары мөк-күһэр баһам суох. Хата, ыл ол солунгун кэпсээ.

– Иһит эрэ, бэттэх төнгөй, кулгааххар этиим: Настаа Арамааны кытары көссүүлэхэр! Ол иһин биир ынабын көрбөккө тамыйахтатан кэбистэ.

– Туох... туохтаһар даа?

– Көссүүлэхэр.

– Пахай даа, бу кыыс тыла-өһө баламатын!

– Эчикийээ, аны мин тылбын тутуста дии.

– Оттон... таптыыр эһин диэххин, сөбүлэхэллэр.

– Сө-бү-лэ-һэл-лэр буолумуна! Барахсаны-ы, аанньал оҕото дии.

– Оттон доҕордуу буоллахтара дии.

– Доҕордуу даа? Аа-һа-һа-хо-хо!..

– Ыы, онтон тоҕо күллүн?

– Иһит эрэ, аанньал оҕото-оо, эн сааһын орубуна отутун буолла, оҕолооххун, оҕон-һордооххун уонна бачча сааскар диэри акаарыгын, бырастыы гын, чахчы акаары эн баар-гын. Көссүүтэ диэбэккэ, ама! Кэнэнин да бэрт ээ. Таптал даа? Ха-ха-хо-хо! Кыбыстыбакка эрэ, эн тугу баары-баарынан ааттыыр-суоллуур сааһын буолла ини. Эн билбэккин, олоҕу билбэк-кин, дьону билбэккин. Эн диэхтээн... Оо, эн тугу да билбэккин. Манна олорон тугу билээхти-эххиний? Олоҕу билбэккин! Оннооҕор бэйэн оҕонһоргун, Сүөдэргин, да билбэккин буолбат дуо? Кини эрэ барыта билэр кини... Сэрэн эрэ, бу долбуурдаргын кытта олорон хаалаайабын, эппэтэҕэ диэн миигин буруйдаамаар, оннук!

– Чэ ээх, билэр буоллабын! Бээ, ону-маны онно суоҕу лабанхалаама, хата, ыл, дынгнэ-эҕин кэпсэтиэх. Наташа Ростованы сөбүлээтин дуо?

– Онно суох ааттаах... Оруна суоҕу мин этээччим суох. Настаа Арамааны кытта көссүүл-эхэрэ чахчы! Кими ыйыттын?

– Наташа Ростованы сөбүлээтин дуо диибин.

– Ол эмиэ киммитий? Хантан күөрэйдэ? Эн билэр кыһын дуо? Ханна олорор?

– Эх, Маайа, Маайа... Оттон үнүр биэрбит кинигэбин арыйбатын да дуу?

– Өлөр да солом суох диибин буолбат дуо? Хайдах өйдөөбөккүн, бу күннэргэ ынахтар-быт... уонна халыга бэрт дии...

– Аҕалаар...

– Аҕалыам-аҕалыам. Даайа, эн кыһырыма, эн миэхэ чарааста уонна сахалыта булаар, сөп дуо?

– Сөп. Туох туһунан?

– Ээ, ити... тапталлаабы. «Төлкө» курдугу. Мин ону наһаа сөбүлээбитим ээ. Маайа-лаах Сүөдэр эрэйдэнэллэр даҕаны, ол гынан баран эмиэ халыга бэрт.

– Сөп-сөп, өйдөнөр.

– Даайаа, эн кыһырыма, ааһыам этэ да, долуй солом суох. Хата, ыл, биһи кыһыл мун-нукпутун оносторбутугар көмөлөһөөр эрэ. Онтубут адьас кубус-кураанах, соҕотох телевизор эрэ килээрийэн турар.

– Эх, Маайа-Маайа, Матаһыйар Маайа, телевизордаах ыанныксыт...

– Чэ, мин ыстанным.

– Ыстан-ыстан!

Дэ Маайа диэтэҕин, биир тылынан Матаһыйар Маайа... Кини – норуот үһү, ыы... Ити хантан эрэ истибит тылларын эттэ, ити – кини тыллара буолбатахтар. Норуокка туох наа-датын, туох наадата суоҕун кинилэр ол хаһан, хайдах дьаарыстаталаабыттарай? Ону бары-тын кинилэр билэллэр үһү дуо, итинник тыллаһар дьон? Маайа диэхтээн, хантан эрэ истэн баран, хатылыыр эрэ буоллаҕа дии. Матаһыйар Маайа – норуот буоллабына, тоҕо кини норуот буолуо суохтаабын? Бу сытар картотека олоччута. Бу, бу! Ким тугу таптаан ааҕа-

рын кини, ама, билбэт үһү дуо? Киһи киһи – тус-туспа. Биир мань сөбүлүү, атын – атыны. Матаһыйар Маайа «Төлкөнү» сөбүлүүр, Арамаан Хемингуэйи ааҕар. Арба, Арамаан туһунан тугу-тугу туойда, ити кыыс? Арамаан уонна Настаа, ы... Сымыйа ини, киһи өйө кыайан хоппот: Арамаан – учуутал уонна Настаа кэргэннээх эдэр кыыс, бүрө баҕайы, арба, кэргэнэ куоракка үөрэнэ барбыт сурахтааҕа. Арамаанна Настаа наадата суох. Ол ону кини быһаарар үһү дуо? Кини хантан билиэй? Баҕар, кырдык буолуо...

Кини, Даайа, кырдык даҕаны кэнэн, акаары быһыылаах. Матаһыйар Маайа сөпкө этэр, сөпкө этэр. Сөрү-сөпкө этэр! Маайаҕа Толстойу биэрэ турбута да баар ээ... Кини син биир хаһан ааҕабын... уонна Маайа Толстойа да суох олоруо, бэйэтэ этэригэр дылы «туга да көбүрүө суоҕа». Киниэхэ – ол наадата суох, ололбутун курдук олордун. Ололбутун курдук ололбута ордук! Ону Даайа буоллаҕына киниэхэ, «наадата суох» кинигэлэринэн долгута, сах-сыя сатыыр эбит. Киһи киһи тус-туспа олохтоох эбээт. «Каждому – свое!»

Арамаан ол да иһин көстүбэтэҕэ ырааппыт эбит дии. Буоллаҕа...

Кини, библиотекарь Даайа, Маайаттан элбэҕи аахпытынан киэн туттар, оттон олох-торо биир буолбатах дуо? Кини да, Маайа да биирдик олоролор, Маайан малынан-салынан өссө ордук да быһыылаах.

Арамаан ол да иһин көстүбэтэҕэ ырааппыт эбит. Маайа кини туһунан сөпкө этэр: кэнэн, акаары диэн. Оннук-оннук! Маайа барытын сөпкө этэр, норуот туһунан эмиэ. Барыта сөп.

Хатаан кэбиһэн баран, хата, бар, садтан оҕобун ыл, илдьэн аһат-сиэт, оҕонньоргун аһат.

– Дария Павловна, кинигэбин аҕаллым.

– Туох даа-а?

– Бу. Кинигэбин аҕаллым.

– Аа! Талаҕын дуо? Түргэнник тал, мин бараары олоробун. Хаһыс кылаас этигиний?

– Бэһис «А», Егорова.

Кыысчаан ийэтигэр «библиотекаҕа бардым» диэн баран ньургуһуннуу тэлээрэ сылдьыт. Сылай биир көтөҕү үргээбит, онтон илдьириһэн түһэн мөкүлэрин ньи, тагасчыт тамыйах кэбийбитигэр дылы буоланнар... Ньургуһуннар, ньургуһуннар диибит даҕаны да, онтубут адьас даҕаны бөрүкүтэ суох сибэкки эбит ээ. Сибэкки да буолан – от! Өссө сүлүһүннээх үһү. Хапчыһан-ипчиһэн, өнтөн-дьүһүнтэн матан түһэннэр...

– Хайа, таллын дуо?

– Талан.

– Аҕал.

Мань ааҕар үһү дуо?! Булан-булан ылбыта да баар. Ээ, чэ...

– Доспидаанньа.

– Пока.

Түксү, дьиэлиэххэ. Чэ, биирдэ эрдэ хатаан көрүүххэ, кини даҕаны харабыл курдук оло-рон биэрэр...

Акаары дьахтар олоһун саҕалананыыта

Уой, эмиэ аһары туустаан кэбистэ быһыылаах, миинин туой аһары туустаан кэбиһэр үгэстээх буоллаҕа... Сирэн испэттэрэ буолуо.

– Бэла, хааһы буһарабын дуо?

– Суох. Детсадка – хааһы, дыиэҕэ – хааһы. Өрүү хааһы да хааһы...

Кырдык даҕаны! Тойтойо сытыйан, адьас улахан киһи курдук санарар ээ, бэлэс – мааны.

Тууһа биллэр-биллэр, чэ, аны кэлэн хайаабат даҕаны, арай уу кутан биэриини. Тугу саныы туран туттан кэбистэ? Аа, төгүрүк оонньуур туһунан.

...Кини оронун үрдүгэр аҥар өттө күөх, аҥара кыһыл төгүрүк туох эрэ ыйанан турар. Ол төгүрүк эргичинниир: арыт кыһыл өттө түннүк диэки хайыһар, оччоҕуна кыһыла кылбачыйан ылар, арыт күөх өттө эргийэ түһээт, чээлэй күөбүнэн чабыллар. Кини ону тута сатыыр, төгүрүк буоллаҕына – кэлбэт. Онуоха кини ойон турар быһыылаах да, төбөтүнэн туохха эрэ ыарыылаах баҕайытык охсулла түһэр. Илиитин ууммутунан өссө өндөйөр – эмиэ сүүһүн тыаһа «лос» гына түһэр. Төгүрүк буоллаҕына, күлүү гынарды, эргичийэрэ өссө түргэтиир: кыһыл, күөх, күөх, кыһыл, кыһыл, күөх... Кини эмиэ өндөйөн көрөр – эмиэ сүүһүнэн маска кэтиллэ түһэр. Кини онтон кыһыран хаһытыыр быһыылаах, ытыыр дуу? Аттыгар буоллаҕына тоҕо эрэ ким да суох, киниэхэ ким да көмөлөспөт. Кини хаһытын ким да истибэт.

Хайдах оннук орон эбитэ буолла? Төбөтүн оройунан түспэтин диэн оронун үрдүнэн эбии туорай мастаах эбит буоллаҕа дуу? Муокаас орон эбит дии. Уонна ити хастааҕар эбитэ буолла? Бэланы билигин оннук оронго күүскүнэн да хаайбатах бэйэн иһи, көтүрэн да туран тахсыа этэ эбээт, онон буоллаҕына кыһынааҕар кыра эбитэ буолуо. Эбэтэр адьас да орон буолбатах, туох эрэ атын эбитэ дуу?.. Илиитин кыбытан дуу, эбэтэр атыннык хайдах эмэ дьээбэлээн ылар диэни билбэт эбит, ойон тура-тура туой «лос» гына сүүһүнэн эрэ аннылларын билэр эбит...

Чэ, буста быһыылаах. Аныаха дылы буспатаҕай?

– Аһааһы-ыһыҥ!

Даа, табыллыбатах миин буолбут: тууһа да аһы, хойуута да бэрт, олоччу лапса.

– Маамаа, мин топпун.

Ити баар! Детсадка аһаабыт буоллаҕа дуу?

– Мииммит тууһа аһы буолбатах дуо?

– Суох, үчүгэй дии. Хойуу, тотоойу...

Сүөдэр кини туһунан туох дии саныыра буолла?

Саныыра дуу, суоҕа дуу? Куһаҕан хаһаайка, асчыта суох, умнуган-тэмнигэн, онтон да араас диэн... Сангарбат.

– Эн мин туспунаан туох дии саныыгын?

– ?!

– Кырдык ыйытабын.

– Туох дии саныамый?

– Туох да дии санаабаккын дуо?

– Суох.

– Тоҕо? Оччоҕо тугу саныыгын?

– Ыы-һы...

– Күлэҕин, ээ?

– Эйигин эрэ саныыр бокуой суох. Ыһыыбыт хампаанньата тохтоору гынна, парторг кэлэ сырытта.

Мөбүллүбүт быһыылаах.

– Тохтон-ыһыллан биэрэбит...

- Үлэ-үлэ! Үлэ баһаам, Даайаа.
- Оттон... оттон мин туспунаан туох да дии санаабаккын дуо?
- Билигин иһитин сууйдар дии саныбын. Мин хонтуорабар табыстым. Кылаабынай агроном кэлиэхтээх. Сө-өп?
- Сөп.
- Бэйи эрэ, остуолун бу манан, түннүк аннын диэки сыбарыттабына? Бэрт буолсу ээ, быһыыта, арыый кэнтиир. Быдан кэнтииһи дии. Сыбарытыахха!
- Хайа, Настаа иһэр дуу? Бу диэки иһэр, биһиэхэ туораата.
- Даайаа, эйиэхэ кэлиим.
- Олор-олор, кэпсээ!
- Хонон турдабын аайы адьас тупсан иһэбин дии. Сирэйин төгүрүгүн хаалбыт, илиин-атабын мыс курдук буолбут. Букатын кыыскар түһэн хаалбыккын.
- Дуо?
- Кырдык. Чэпчэки, үчүгэй үлэлээх диэн ити ээ. Биһи сордоохтор бу сылдыабыт дии, илиим, бэл, чэрэ баттаан, ыалдьар буолан эрэр! Быһайын Болгарияҕа били туристы бара сылдьан, перчатка атыласпытым баппат да буолла. Итальянскай үһү. Мэ, атылыбын, ылабын дуо?
- Тыый, үчүгэй баһайы дии. Билигин оруобуна кэмэ.
- Оттон ол иһин ити эйиэхэ өссө үтүө онгортон ажаллым ээ. Итальянскай! Көрбөккүн дуо, хап-хара, кып-кылабачыгас.
- Хаһый, бу?
- Ээ, адьас ыарахан баһайы этэ. Чэ, эйиэхэ тугу ыарата сатыамый? Уон диибин.
- Уон солкуобай дуо?
- Уон.
- Чэ, ылабын.
- Эн хара соннооххун билэбин, ол иһин ажаллым.
- Кырдык даһаны, оруобуна сөп түбэхэр. Кэпсээ, олоро түс!
- Эн кэпсээ, солуннаах эн буоллабын дии. Биһи хотоммутугар туох солуна кэлэн хаалан-наһай. Эчикийэ, эн буолбут киһи: маннык сылаас уяны хайдах булуммуккунуй, ээ? Сүөдэргин хайдах доһуурдаан ылбыккынай, ээ?
- Билбэтим... Библиотекаҕа тоҕо сылдыбаккын?
- Соло суох, сэгэриэм. Ааҕа сытар солом суох. Арай киэһэ энин ааһыллыа эбитэ буолуо да, дьиэм ырааҕа бэрт, кулууп диэки кэлэн иһиэхпин сүрүлдьибиин даһаны.
- Миэхэ манна да баһаам кинигэ баар. Илдьэ барабын дуо? Ыл ээ.
- Тугу?
- Чэ, холобур, маньы даһаны. Чехов. Быкаайык сэһэн, начаас бүтэриэн. Ыл-ыл, аах! Бу, көр эрэ.
- Үчүгэй дуо?
- Оо, ыйытар ээ! Чэ, бэйэн ааһыан. Кыратык кэпси түһэбин дуу?
- Суох-суох!
- Чэ, бэйэн ааһыан. Чехов бэйэтин туһунан кыратык кэпсиим.
- Суох-суох! Бардым. Ыксыбын, ыксаан иһэбин. Өлөр да солом суох. Бу киэһэ икки ынабым төрүүрэ буолуо. Ыксаан турар буолуохтаахтар. Бардым-бардым.
- Кыратык эрэ...
- Суох-суох! Бардым!
- Кинигэби-ин?!
- Аа, чэ, ажал даһаны, баһар, ааһыллыаҕа... Пока!
- Бары ыстаналаһан түһэннэр, баһаар буолбутугар ыксаан иһэр курдуктар. Ким ыһыта тохтон эрэр, ким ынаҕа төрөөн эрэр... Кырдык, арай кини эрэ туохха да ыксаабат кур-

дук. Бары үлэлэрэ-хамнастара эппиэттээҕэ-дьоһуннааҕа сүрдээх. Саас буоллаҕа дии. Тыа сиригэр саас үлэ үксүүр. Онон, Даайаа, «Ыттаах дамаҕынан» дьону аралдьытыма. Хата, сарсын кырдык даҕаны ол ферма кыһыл муннугун киирэн онгортон биэр, «тып» курдук гына. Брошюраларда, сурунаалларда булан киллэр. Хаһыат, кинигэ уонна... уонна, уонна... Уонна бу сибэккини киллэриэххэ. Туох да сирэ суох улаатан хаалла, онно, баҕар, ким эмэ быһан ылан бэйэтигэр олордуно. Манна кыараҕас даҕаны, түннүгү олоччу сабарайдаан турар. Биир эмэ массыынананы тутан ылан бырахтарыа.

- Маамаа, аһыам этэ. Наһаа өр уруһуйдаатым.
- Оо, кырдык даҕаны, оҕом сыһа, кэл эрэ. Оҕом үүт иһиэ-иэ. Оҕобун аһатыа-ыам.
- Онтон сытан эрэ кэпсэтиэхпит дуо?
- Кэпсэтэн бөҕө буоллаҕа дии.
- Эн кэпсиэн дуу, мин дуу?
- Уочаратынан.
- Эс, эн кэпсээр.
- Сөп-сөп.
- Остуоруйа дуо?
- Остуоруйа.
- Уонна өссө арааһы.
- Сөп. Чэ, аһаа, үчүгэйдик аһаан баран. Оччоҕо улаатыан.
- Улаатыам дуо?
- Улаатыан.
- Оччоҕуна хайыахпыный?
- Улааттаххына, үөрэниэн, бэйэн ааҕар буолуон, бэйэн кэпсиир буолуон.
- Ол аата, элбэҕи билэр буолабын ээ?
- Ы-һы. Чэ, аһаа. Мэ, килиэптэ.
- Ээ, бүттүм. Барыах.
- Бэла, мааманы таптыгынын буолбат дуо?
- Таптыбын.
- Кэл, бэттэх, чугас сыт. Атаҕын тыбыс-тымныы дии. Бэла улааттаҕына-аа, улахан киһи

буоллаҕына, мааматын син биир таптыа. Бэйэтэ үлэлээх, дьиэлээх, оҕолордоох да буоллар, син биир... оччоҕо эн биһи арааһы барытын кэпсэтиэхпит. Чэ, билигин остуоруйалаһыах.

– Чэ!

Бэланы оронугар көһөрүүххэ, ситэ да истибэккэ эрэ утуйан хаалахтаата. Күнү быһа сахсыллан сылайаахтыр быһыылаах. Утуй, утуйахтаа, илиигин баттаама, манньк уур, буо-уот. Утуй!

- Хайа, Даайаа, утуйа оҕустугут дуу?
- Аргый... Чэй иһэҕин дуо?
- Кут эрэ. Утаттым. Бу тугуй?
- Перчатка дии, көрбөккүн дуо? Итальянскэй үһү. Настаа быһайын Болгарияттан аҕа-лыммытын атыылаата.

– Хаска?

– Уон.

– Бу дуо? Ыы... Ха-ха-ха-ха...

– Аргый. Оҕону уһугуннараайаҕын. Күлүүх сиригэр баппатаҕын...

– Дьэ, Настаа да Настаа! Ыы... Ха-ха-ха-ха... Итальянскэй... ыы-ыы-ыы! Уон солкуобай, ээ?

– Уон, онно тугуй?

– Маҕаһынгна сарсын бара сылдыар эрэ. Манньк перчатка, мин көрдөхпүнэ, маарыын үс солкуобай этэ. Дьэ, Настаа эбит дии!

- Туох да-а?
- Оннук! Хата, сарсын Настааҕар мантыкатын төннөрөөр, эбэтэр харчытын...
- Сымыйалаама...
- Кырдык-кырдык. Сарсын маҕаһынгна сылдьан бэйэн көрүөн. Настааны кытта кэпсэтиллиэ.
- Ээ, айдаараайаҕын! Киһини саакка ытан... Хас да буоллун, сах сиэтин... бэйэм ыллабым дии. Кимиэхэ да этимэ, саакка ытыан.
- Ох, Даайа, Даайа...

Акаары дьахтар маннайгы таптала

Кини тоҕо итини өйдөөн кэллэ? Аа, арба, сурунаалтан, сурунаал ойуутуттан. Ханнаный, ол сурунаал? Тыый, хаалларан кэбиспит дуу? Суох, ылбыта ээ, ылан эрэргэ дылыта дии. Аа, бу сытар. Бээ, манна сыттын, көстөр сиргэ.

– Даайаа, привет! Бүттэхпинэ, кэлэн көмөлөһүөм.

– Привет, Маайаа! Кэлээр-кэлээр.

– Оо, кыргыттаар, көрүн эрэ, өссө сибэккилэммиппит. Телевизорбыт диэн, сибэккибит диэн, дьэ сиппиппит буолбат дуо, аа?

– Сибэкки даа? Ой, ха-ха-ха! Ох-хо-хо! Биһи да сибэккилэммиппит диэн...

– Турдун ээ, баҕар, миигин, Матаһыйар Маайаны, сибэккилээх хотон хотунун, уолаттар экирэтэ сылдыар буолуохтара...

– Сүүстэ да сибэккилэн, эйигин хайа уол ылар үһү – бэлэһинг бэрт. Ынаҕын кутуругун кудараабайдаа, оччоҕуна түргэнник ылыахтара!

– Татыһаас, эрбин былдьатыам диэн куттанаҕын ээ, быһыыта...

– Уу, сатана кыһа, тыла диэн... Чэ-чэ, бардыбыт, хаадылаһа туруон дуо?! Мотуорбут таах үлэлии турар!

Бээ, кинигэлэри манан чөмөхтүөххэ, хаһыаттары, брошюралары – остуолга, оттон сурунааллары – манан. Били таһыгар ойуулаах сурунаал ханнаный? Бу сытар. Бу!

Ол эмиэ – орубуна маннык этэ. Оҕолор сырсан иһэллэр, уоллаах кыыс. Түргэнник, наһаа түргэнник сырсан иһэр курдуктар, ол иһин дуу, эбэтэр туохтан эрэ атынтан дуу, кинилэри кытары сир эмиэ эргийэр курдук. Сир эргийэр, күн эргийэр, дьиэлэр эргийэллэр, мастар эмиэ, туох баар барыта холорук сөрөөбүтүнүү эргийэргэ дылы.

...Кинини кытары паартаҕа биир уол олорор, уол тоҕо эрэ задачаны өрүү киниттэн устар. Бэйэтэ сатаабат дуу, сүрбүлдьири дуу, өрүү Даайаттан устар. Даайа үөрүүнэн үһүлтү тарар, тэтэрээтин соруйан уол диэки сыбарытан биэрэр. Уол устар уонна, этимэ диэн, хараҕынан имнэнэр. Даайа төбөтүн кэбингнэтэр уонна эмиэ хараҕынан имнэнэр. Переменаҕа кинилэр таһырдыа тахсан сырсаллар. Даайа санаатыгар наһаа түргэнник сүүрэр курдуктар, төттөрү-таары сүүрэллэр. Түргэнник, түргэнник, өссө түргэнник, өссө, өссө... Туох барыта, холорук сөрөөбүтүнүү, эргичийэ олорорго дылы, дьиэлэр эргийэллэр, мастар сырсаллар, сир, күн эмиэ эргийэр курдуктар... Онтон кинилэр соруйан, кэлэн кэтиллэ түһэллэр, охтоот, күлсэ-күлсэ сиргэ олололор.

Даайа оҕолору барыларын тохтото-тохтото ол үчүгэин туһунан дуу, муокаһын туһунан дуу кэпсиэн баҕарар да, ол үчүгэин дуу, муокаһын дуу кини бэйэтэ да билбэт. Кинилэр утарыта көрсөн олорон күлэллэр эрэ, күл да күл буолаллар. Онтон Даайа оҕолорго кэпсиин сүүрэр. Кини ол ураты үчүгэин, муокаһы сатаан кэпсээбэт быһыылаах, ким да кинини истиэн баҕарбат.

– Наһаа да үчүгэй, – эрэ диир кини. – Наһаа үчүгэй. Сир эмиэ эргийдэ, күн эмиэ...

Ити тыллары ким да өйдөөбөт, ол иһин Даайа кэпсээнин истиэхтэрин баҕарбаттар. Ким да сэнээрбэт, бары туспа кыһалҕалаахтар, бары атыны кэпсэтэллэр, кинини ким да истибэт...

– Халлаан эмиэ күлэр... – диэн ботугуруур кини. Оннооҕор ити даҕаны кими да долгупта көстүбэт, ол иһин кини өссө төгүл этэр:

– Муока дуо? Ээ?

Киниэхэ ким да хардарбат. Дьикти, муока, үчүгэй күннэр кимиэхэ да дьикти муока буолбатах быһыылаахтара.

Хас да хонук ааспыта, арай биир күн Даайа өйдөөн көрбүтэ – ол уола тарбаҕынан мунун хаста олорор эбит. Даайа ол онтон соһуйан дуу, кэлэйэн дуу хараҕын мунунан көрбүтүн субу баардыы өйдүүр. Соһуйбута эбитэ дуу, кэлэйбитэ эбитэ дуу – ол биллибэт, кини маннай

түгнэри хайыспыта, онтон эмиэ да эргиллибитэ, онтон эмиэ түгнэри хайыһа охсубута. «Эрэй-дээх... арааһа, платога суох буолуо», – дии санаат, кини тоҕо эрэ чэпчээбиттии өрө тыһанан ылбыта уонна... уолга бэйэтин платогун ууммута. Ууммут илиитэ эмискэ аһый гына түспүтүгэр, кини эргиллибитэ – уол синньигэс эрэһиинэни тутан олороро.

– Кэһэйдиг дуо?! – диэбитэ кини, күлэ-күлэ. – Тэрээпкэбин киэр гын, пах-хый... Тэт-эрээккин эмиэ мин аттыбыттан киэр гын! Ылыаҥ суоҕа да – өссө кэһэтиэм, маннык... Кэһэй-кэһэй! Эһиэ, кэһэйдиг дуо?!

Даайа соһуйан хаалан тугу да гыныан булбакка олордоҕуна, хата, звонок тырылыы түспүтэ. Бары турбуттара. Дөйбүт курдук, өссө да олорон хаалбыт Даайа кулгааҕын үрдүгэр уол хаһыта иһиллибитэ:

– Миигин экирэтэн көр эрэ, хотуой, кэһэтиэм! Мин аны эйигин кытта сырсыбаппын. Акаары...

Итигэн ыла Даайаҕа сир даҕаны, күн даҕаны, мастар уонна дьиэлэр эргийбэт буолан хаалбыттара. Кини боруобалаан бэйэтэ соҕотоҕун сүүрэн көрөрө да – туох даҕаны эргийбэт этэ, ол иһин кини тохтоон хаалара.

Ити бэһис кылааска этэ.

Хайдаҕын да иһин, ол үчүгэй күннэр этилэр, оннук дуо, Даайа? Хайа, кыргыттар ити туох үлүгэр айдаардылар? Туох айдаанын тартахтарай? Бээ, баран көрүөххэ-истиэххэ.

– Даайаа, кэл эрэ, кэл!

– Туох үлүгэр буолла?

Маайалаах Настаа киирсэллэр дуу, тугуй?

– Чэ-чэ, айдаарыман! Улахан эбит...

– Истэн абыран, өссө «улахан эбит» диир эбээт! Кыһыта – ол баар!

– Матаһыйар Маайа, эн да холоонгун... элбэх үүтү ыбын эрэ диэнгин, киһини таах ыт курдук үөбүүн суоҕа! Үчүгэй ынахтар түбэхэннэр...

– Айдаарыман диэбит буола-буола! Мин эн курдук үүппэр уу кута иликпин. Эн кута сыстын буолбат дуо? Ээ? Чэ, дабаай, билин! Мин көрөн хаһытаабатаҕым буоллар кутуон этэ. Оннук дуо?

– Чэ-чэ, ээх, айдаарыма, улахан эбит... кыратык... биллиэ суоҕа этэ...

– Истэн абыранын, Даайа, Татыаас, истэн абыранын! Өссө «улахан эбит, кыра биллиэ суоҕа этэ». Эрин суоҕар күүлэйдирин «улахан эбит...»

– Ону баҕас Матаһыйар Маайаттан ыйыппатарбын абыраныам этэ! Күнүүлүүгүн дуо?

– Аргыйын, чэ! Аһары бараары гынныгыт. Настааны аны кэтиэхпит. Бэйэм кэтиэм, ыстаарсайбын буолбат дуо, аны тутулуннаҕына сэбиэдиссэйгэ, управляющайга тийэ бэйэм этиэм. Настаа, эн, эдэр киһи, иһит, өйдөө – мин сааһым тухары хара илиибинэн үлэлээн аһаппын ииттибит киһибин, көнөтүнэн сылдыахха наада. Туохха барытыгар чизинэй эрэ буолаһына, дьон хараҕын саппакка утары көрүүн. Ону өйдөө!

– Кини өйдүө, сүүстэ өйдүө...

– Маайа да тылгын кытан.

– Ыы-ыы... ыы... бырастыы гынын, алҕас... ыы-ыы... Даайаа, этэйэйбин, көрдөһөбүн, ыы-ыы... оҕонньоргор этэйэйбин...

– Суох-суох! Тоҕо этиэмий?

– Ытаа-ытаа, ытыр арыт эмп буолар! Даайа этиэ суоҕа, куттаныма! Онтон эрэ куттанар... Барыах, Даайаа, долбуургун саайсыам.

– Чэ!

Настаа сүрдээх кыыс эбит буолбаат?! Хайдах ол кини санаатыгар батаран...

– Хайыа, көрбөккүн?!

– Уой, хайыта баран түһэнгин, киһини соһуттун!

– Көрбөккүөн? Ол-ол! Түннүккүн көр! ha-ай! Һай-һай! Сиэн бүтэрбит буолбат дуо? ha-ай! Һай- Һай! Түннүгү аһаҕас быраҕан кэбиспиккин дии...

– Хайыа... Һай-Һай!

– Туох айылаах минньигэс сибэккитин аҕалан ууран биэркиний? Саадьаҕай борооску сиэн бүтэрбит... Һай? Киэр буол, бар! Һай-Һай!

– Уой, дьиикэй... сиэн бүтэрбит.

– Кэһэй, тоҕо түннүгү аһаҕас бырахпыккыный?!

– Салгылаатын диэммин.

– «Салгылатар» ээ... Биһи хотоммутун салгылатан сытын суох гыныан суоҕа. Сордоох борооску эбит дии, төбөтүн уган туран, сиэн мээтиргэтэн кэбиспит.

– Хаарыан сибэкким! Сатана борооскута...

– Ох, Даайа-Даайа... Ох-хо-хо! Ах-ха-ха! Һа-Һа-Һа! Сибэккигиттэн силиһэ да хаалбатах. Аа-Һа-Һа!

– Күлүөх сириҥ баппатаҕын... Хаарыан сибэкким!

– Ой-ой! Ха-ха! Ой-ой...

– Хайа, Маайаа, туох айылаахтан быара суох бардын?

– Татыйаас, көр эрэ. Ох-хо-хо! Ах-ха-ха! Сибэкки... сибэккини... Даайа сибэккитин саадьаҕай борооску сиэн кэбиспит.

– Сиэн кэбиспит даа? Оо! Һы-Һы... Һа-Һа... Сиэмнэ! Һы-Һы-Һы-Һа-а... Суох, баҕар, сиэт-ээри соруйан аҕалан биэртэ буолуо, ээ? Даайаа, оннук дуо?

– Хаарыан сибэкким...

– Ха-Ха-ха!.. Сибэккилэнэн бүттэхпит, ха-ха-ха!

– Һы... Һы-Һа-Һа...

Акаары дьахтар иккис таптала

Киниэхэ иккис таптала эмиэ эмискэ кэлбитэ, эмиэ сол курдук эмискэ суох буолан хаалбыт эбит. Ол манньк этэ:

– Егоров, көнөтүк олор! Эргичиннээмэ, – диир учуутал.

Уол учууталын диэки эргийэр, ол эрэри сонно тутта кэннин хайыһа охсор уонна салгыы этэн барар:

– К. К. К. Ол аата тугуй?

– Капитан Кассий Колхаун. Сөп дуо?

– Эн хайдах барытын билэбин?

– Билимнэ. Чэ, аны эн таай. К тире Т, кавычкакалаах, тугуй?

– «Кон-Тики». Сөп дуо?

– Эн ону билэбин?! Ой-ой...

– Егоров! Көнөтүк олор.

Даайа уруучукатынан уол көхсүн анньыалыыр, уол эмиэ эргиллэр:

– Аны – эн! Бу сырыыга адьас таайыан суоҕа!

– Көрүллүө! Чэ, эт.

– Дьиикэй аттар.

– Пржевальскай аттара.

– Аһа-а! Суох, сыыстын ээ! Өссө өйдөө. Прерия дьиикэй аттара.

– Ээ, эн киитэрэйдир эбиккин: маннай этэргэр инньэ диэбэтэбин дии!

– Туох диэбэтэбим?

– Прерия диэбэтэбин.

– Ок-сиз! Этэн биэриэм этэ дуо? Билбэт эбиккин! Биир изэ!

– Егоров! Его-оров! Көнөтүк олор!

– Мустангалар...

– Сыыһа!

– Кырдык! Эн киитэрэйдир буоллаххына, аны эйигин кытары оонньоом суоҕа.

– Оонньоон абыраама! Син биир оонньоун!

– Его-оров! Егоров! Көнөтүк олор!

– Суох диибин!

– Чэ, сөп-сөп! Оччоҕуна тэннэһии?

– Тэннэһии.

– Егоров, көнөтүк олор!

Ити дыкти оонньоу этэ. Кини итини санаатар эрэ, хайдах эрэ күлүөн баҕаран кэлэччи. Киһи бэйэтигэр майгынныыр, биирдик саныыр киһитин көрүстэбинэ, ол киһи аттыгар баар буоллаҕына, туох барыта чэпчии, туох барыта үчүгэй буола түһэрин кини онно аан маннай билбитэ.

Уруоктар олус түргэнник ааһаллара, Даайа оскуолаҕа сүүрүүнэн тийээрэ, барыта чэпчэки, туох да уустуга суох курдуга, кини күн аайы кэриэтэ бэйэтэ да билбэккэ «биэстэри» ылаттыра.

Саас ол уол «Б»-лар ааннарын аттыттан арахпат буолбута, онуоха кыргыттар күлэ-күлэ сибигинэхэллэрэ:

– Егоров «Б»-лар Муочаларын дыэтигэр атаарар...

Даайа ону ой дуораанын курдук истэрэ. Ол барыта кини билэр Егоровар туох сыһыаннаах буолуох тустааҕый? Кини билэр Егорова – атын. Ол Егоров тоҕо кими эрэ, ханна эрэ атаарыах тустааҕый? Даайа кими да, ханна да атаарбат буолбат дуо? Ол аата Егоров эмиэ оннук буолуохтаах. Оннук эрэ буолуохтаах.

Кыргыттар этэллэрэ кырдык эбит этэ, Даайа ону илэ харабынан көрөн эрэ баран, дьэ итэбэйбитэ. Кини билэр Егорова «Б»-лар Муочаларын дьиэтигэр диэри атаарара.

Хайдах? Тоҕо? Ол аата кини дьикти дии санаабыта барыта ол Егоровка дьиктитэ суох эбит буоллаҕа, ол аата кини үөрбүт, соһуйбут кэмигэр ол Егоров адьас да үөрбэтэх эбит буоллаҕа. Хайдах? Тоҕо? Тоҕо Даайа үөрбүтэй, соһуйбутай, оттон Егоров – суох? Тоҕо? Ол аата Даайа алҕас үөрбүт, алҕас соһуйбут эбит буоллаҕа.

Итинник санаабытын дуо, Даайаа, эн ол күннэргэ? Итинник, эбэтэр итинник соҕус ини.

– Чэ, уруккубут курдук таайса оонньуубут дуо? – диэбитэ Егоров биирдэ.

– Суох.

– Тоҕо?

Тоҕо? Даайа тоҕотун бэйэтэ да билбэт этэ.

– Бэйэм, – диэбитэ кини.

– Акаары кыыс! Ол аата кыайтардаҕын дии, ээ?..

– Хайа, Даайаа, туохтан күлэҕин?

– Ээ, таах, мээнэ. Бири өйдөөн...

– Өйдөөн-санаан биэрэҕин ээ! Бай, эн манньк перчатканы ыла охсубут эбиккин дуу? Кыыс оҕо ээ! Көрдөххө эрэ сыылба курдуккун да, иһин буораахтаах ээ, быһыта, син онно-манна тиксибит буолаҕын дии.

– Аа, ылан. Чэ, мань саайдыбыт да, бүтэбит. Дьиэлиэхпит. Үчүгэй буолла дуо?

– Ааттаах. Хотон муннуга буолбатах, бэйэтэ туох... ити туох хаппыт дииллэр, оҕолор? Ээ, салон! Бэйэтэ салон буолла.

– Дуо?

– Оннук.

– Маайа, миэхэ баран чэйдэспэккин дуо?

– Астан аккаастанар – аньы.

– Чэ, оччобуна, барыах.

Бээ, тэйиччиттэн көрдөххө хайдах эбитий? Кырдык, үчүгэй эбит. Ыһан кэбиспэт-эхтэринэ, үчүгэй буолсу. Олорон баллыгыраһа, ыыстаһа түһэр сирдэрэ буолуо этэ дии, бүгүһнү курдук, Һы... Туох үлүгэрэй, күн аайы бүгүһнү курдук этиспэттэр ини. Бүгүн баҕас Маайа Настааны улаханньк хотто быһыылаах. Сөп, тута дьарыйбатахха, итинник дьон наһаалааччылар. Настаа уонна Арамаан тустарынан Маайа эбэн-сабан, омуннаан кэпсээбитэ буолуо ээ, эбэтэр адьас сымыйанан эппитэ дуу? Сымыйа буолуо. Ыйытыахха. Чэ, бээ кэлин.

– Эн бүгүн Настааны улаханньк хоттун быһыылаах.

– Хотумуна! Мин бу да буолларбын кырдыгы таптыбын. Эн Толстойгун, Чеховкын билбэтим буолуо, ол эрэри ону баҕас араарабын.

– Ытаата дии сордоох...

– Ытаатын! Ытаабат, ытыра буоллар... Сымыйа!

– Крокодиловы слезы дуо?

– Ол аата тугуй?

– Нууччалыы инньэ диэччилэр.

– Эһиэ-э.

– Хайдаҕын да иһин...

– Туох «хайдаҕын да иһин»?

– Хайдаҕын да иһин кини Арамааны таптыра буолуо ээ. Эрэйдээх...

– Һы, эрэйдээх ааттаах... Уһуннук эрэйдэммэтэх оҕо буолуо, куттаньма... Ох, Даайа-Даайа, эн олоҕу билбэккин. Эн, арааһа, хаһан даҕаны таптал диэни билбэтэх хотууска буолуон ээ.

– Мин дуо?!

– Эн!

– Буолуо, баҕар... Баҕар, оннук буолуо, билбэтим.

– Ити дии – бэйэнг да билбэккин.

– Бэйэм да билбэппин...

– Эн олоҕу билбэккин.

– Буолуо, баҕар...

Олоҕу билбэт үһү... Бэйи эрэ, оччоҕуна кини тугу билэр, ээ? Тугу да билбэт, тугу да сатаабат, түүл курдук олорор. Барыта түүл курдук. Божья коровка. Ити, арааһа, хомурдуос аата.

– Божья коровка...

– Туох диигин?

– Ээ, таах...

Суох, кини тыыннаах киһи эбээт! Олорор, үлэлиир. Бу олоҕун, субу да күнүн, бу да чааһын, мүнүүтэн иккиһин эргиллиэ суоҕа эбээт, иккиһин туох да эргийиэ суоҕа. Түүл буолбатах, олох, тыыннаах олох. Түүл эрэ буолбатын! Түүл эрэ буолбатын...

– Кыыскын тахсан ылбаккын дуо?

– Эрдэ, сылдыа түстүн. Олор, чэйдээ. Маайаа, эн тоҕо салгыы үөрэммэккин? Киэһэ-эннигэ үөрэн. Мин көмөлөһүөм.

– Тоҕо-о?

– Хайдах «тоҕо»?

– Үөрэниэхпин баҕарбаппын.

– Хайдах баҕарбаккын? Үөрэниэн баҕарбат киһи баар үһү дуо?

– Мин баарбын. Баҕарбаппын, онон бүтэр.

– Тоҕо?

– Маннык да сылдыам.

– Атыны, атын үлэни, атын олоҕу баҕарбаккын дуо?!

– Суо-уох!

– Оччоҕуна... оччоҕуна эһиги фермаҕытыгар ким үөрэниэн баҕарар – этээр, көмөлөһүөм. ВУЗ-ка да бэлэмнэнэллэригэр көмөлөһүөхпүн сөп.

– Баҕалаах кыргыттар, чэ, көстүөхтэрэ. Чэ, бээ, мин бардым, танас сууйардаахпын.

– Олоро түс. Билигин эйиэхэ кинигэ булуом.

– Ээ, чэ, кэнники. Үнүргүгүн да арыяа иликпин. Баҕар, ону аабыам.

– Сахалыыны биэриэм. Тохтоо!

– Ээ, суох. Эмиэ бандыыттаах буолуо. Кэнники.

Акаары дьахтар үһүс таптала

«Эн олоҕу билбэккин». Олоҕу билбэт үһү... Олоҕу билии диэн тугуй? Билэр киһи хайдах буолуохтааҕый, билбэт киһи хайдаҕый? Кини, Даайа, билбэт киһи, билэр дьонтон туох атыннааҕый? Чэ, холобура, Маайаттан да буоллун. Бээ, Даайа аны Маайаны уонна Настааны кытары күн айы фермаҕа сырыттаҕына табыллыһы, эбэтэр адьас да батыһа сылдьара ордук буолара дуу?

– Сүөдээр, эн олоҕу билэбин дуо?

– Туох даа?

– Олоҕу билэбин дуо? Билэбин дии саныыгын дуо?

– Билимнэ. Билбэтим буоллар мин – мин буолуо суоҕа этим.

– Хайдах, ол аата? Ол аата тугуй? Дьону билии дуу, сарсын туох буолуохтааҕын, өйүүн, биир сылынан, уон сылынан туох буолуохтааҕын билии дуу? Эбэтэр ааспыт сатаан быһаары дуу, тоҕо, туохтан, кимтэн буолбутун? Эбэтэр баҕар...

– Барыта! «Агрономия» диэн кинигэни аҕал эрэ, долбууртан. Ол-ол, күөх тастаах.

– Агрономия... Мэ! Сүөдээр, сарсын ханна бараҕын?

– «Уолбукка», ыһааччыларга.

– Миигин илдьэ бар.

– Тоҕо-о?

– Таах, көрө.

– Ыы... күүлэйдии сылдьар кэм буолбатах, мин өр буолуом, киэһэ, хойут кэлиэм.

– Буоллун!

– Акаарытыйыма! Кыыскын ким көрүөй?

– Мин библиотекарбын, сылдыяхтаахпын!

– Оо, дьэ, эйигин эрэ күүтэн олордохторо буолуо. Чэ, сөп-сөп, барсаар. Бу эн туох буоллун, ээ?

– Туох да буола иликпин. Эн билэргин барытын билиэхтээхпин. Маайа билэрин, Настаа билэрин, бары билэргитин-сатыыргытын, барытын...

– Оho! ha-ha-ha...

– Күлүмэ. Хайа, ытаайаҕын... Эн тоҕо аахпаккыный? Хемингуэйи булан биэрэбин дуо?

– Кэнники. Сололоннохпуна. Ээ, сөбүлүөм суоҕа.

– Кырдык, сөбүлүөҥ суоҕа... Мин эйиэхэ кыһыл свитер атыылаһыам, сөп дуо?

– Кыһыл да-а?! Кыһылы баҕарбаппын.

– Кыһыл свитер үчүгэй. Эйиэхэ барыа.

– Суох-суох! Кыһыл эрэ буолбатын!

– Кыһыл свитер атыылаһыам... син биир...

– Чэ-чэ, бэйэн бил.

– Хата, инньэ диэ.

Ситинник! Итинник эрэ. Субу күнтэн ыла кини өйдөөхтүк эрэ олоруоҕа, оччоҕуна кинини ким да олоҕу билбэккин, эн диэхтээн, хантан кэлэн билиэххиний диэ суоҕа. Түүл баҕайы (суох, түүл эрэйдээх) куоттун, симэлийдин, адьаһын эһиннин, олох эрэ хааллын, хайдах да буоллун, хайдах да эргийдин, хайдах да көрдүн-иһиттин. Даайа эрэйдээх, быраһаай, быралыйар бырастыы, аны атын Даайа буолуоҕа. Атын!

– Күн сарсын эйиэхэ кыһыл свитер атыылаһыам! Син биир...

– Сөп сөп.

– Син биир!..

Ситинник! Итинник эрэ. Туох үлүгэрэй, төһө өр акаары буолуохха сөбүй?! Түксү! Били ол күнтэн ыла кини уларыа илик быһыылаах, киһи саатыах... Хайдах этэй ол?

...Оскуоланы кытары быраһаайдаһар күнүгэр кини тэтэргэй өгнөөх ырбаахылааҕа. Саманнык, сараҕар баҕайы этэ.

Даайаны наар биир уол үнкүүгэ ынгыраа, Даайа ол уолу урут көрөн эрэ билэрэ, кини «Б»-лартан этэ.

Бал кэнниттэн оҕолор бары өр баҕайы күүлэйдээбиттэрэ. Ол уол тоҕо эрэ наар Даайа аттыгар баар буолан иһэрэ, онуоха Даайа иһигэр манньк быһаарбыта: «ити кини... таптал».

Тоҕо – бүгүн? Билигин? Хантан күөрэйдэ кини? Тоҕо бүгүн? Таптал соһуччу кэлэр дииллэр, ол кырдык эбит буоллаҕа. Суох, тоҕо «хантан күөрэйдэ» диирий?! Кини таптаабыта ыраатта эбээт, быданнаата, ону бу бүгүн өйдөөтөҕө эрэ дии. Ити – кини, кини... дьылҕа.

Даайа, баҕар, алҕаһыра буолаарай? Суох, туох үлүгэрэй, бу сырыыга баҕас – кырдык. Көрүллүө даҕаны! Билигин кини Даайаны атаарыаҕа, оччоҕуна кырдык буолуо. Ити дии, кэнниттэн иһэр, дьылҕа эбит буоллаҕа. Суох, бүгүн буолбатах, тоҕо бүгүн? Хантан күөрэйдэ кини? Манньк эбит дии, манньк кэлэр эбит дии киһиэхэ таптал диэн. Саманнык дуо? Манньк эбит. Бүттэҕэ. Хобдоҕуо-уон!

Билигин кини, арааһа, өссө ууруура буолуо. Ити дии! Ол аата бу – үйэ тухары буоллаҕа, өлүөхтэригэр диэри, куруутун-куруутун... Манньк эбит дии... «Тонмут быһыылаах, иэдэһэ тыбыс-тымныы, муокас баҕайы...»

– Куруутун-куруутун, өлүөхпүтүгэр диэри дуо? – диэбитэ Даайа.

– Ы-һы! Эн үлэлиэн дуу, үөрэниэн дуу?

– Үөрэниэм.

– Мин эмиэ. Ханнькка?

– Өссө билбэтим. Мин библиотекуны таптыбын. Институтка барыам, баҕар, библиотечнайга.

– Мин – Ригаҕа, авиационнайга. Суруйсуохпут дуо? Суох, бииргэ барыахпыт.

– Сөп. Чэ, мин киридим. Маамам түннүгүнэн көрөрө буолуо. Суох, тохтоо эрэ, кэл, бэттэх тур. Буо-уот!

Бүттэҕэ ити, аны Даайа бэйэтэ уураата, иэдэһиттэн, ол аата бүттэҕэ, үйэ тухары манньк буолуо. Аны туох да кистэлэнг ордубата быһыылаах...

Даайа ол түүн утуйбатаҕа да быһыылаах, наар ону эрэ саныы сыппыта. Муокас дии, кини олоҕо аны үйэ-саас тухары быһаарылынааҕа. Эмиэ да үчүгэй курдук, суох, ол эрэри олус-олус курус... Бүттэҕэ, аны олоххо туох да кистэлэнг ордубата быһыылаах. Ама, оннук буолуо дуо? Оччоҕо ханнаный, кинигэҕэ суруйар тапталлара? Суох эбит буоллаҕа. Ол эрэри Даайа таптыыр эбээт кинини, ити – кини... атын буолбатах, атын буолуох туһа суох, барыта быһаарылына дии. Чэ, ол – үчүгэй... Ол гынан баран эмиэ да курус. Чэ, кэлиэхтээх – кэллэҕэ, бу аата – олох диэн буоллаҕа. Олох диэн тугуй? Бу – күн айы, чаас айы, мүнүүтэ айы саарбахтааһын, онтон эмиэ да быһаарыныы, эмиэ да саарбахтааһын – дууһа мучумаана...

Истэн абыран, оччотооҕу Даайа эмиэ да сөпкө санаабыт эбит буолбат дуо?! Олох диэн – күн айы, чаас айы, мүнүүтэ айы саарбахтааһын, онтон эмиэ да быһаарыныы, эмиэ да саарбахтааһын – дууһа мучумаана... Ити кырдык. Чахчы оннук быһыылаах.

Оччотооҕу Даайа эрэйдээх ол түүннээҕи санаалара, кини үһүс таптала, түүннү түүл курдук, муокас түүл курдук, күн-дьыл аастабын ахсын симэлийдэр-симэлийэн, күн-дьыл ардабын-хаарын кытары хайдах суураллыбыттарын, сүүрүгүрдүбүттэрин туһунан аллара кэпсиэхпит.

Төрдүс уонна бэһис таптала

Дьэ туран, онтон киниэхэ төрдүс таптала кэлбитэ. Ээ, чэ, ол ону Даайа өйдүү сатыыр, ырыта сатыыр санаата суох. Сүөдэри кытары субу күннэ диэри бииргэ олоруох быата тарпыта буолуо, туох да уустуга суох, барыта орун-оннугар, буолуохтаах буолуохтаабын курдук, тахсан испитэ. Студенны, судургутук. Чэ, ол кинилэр хаста-хаста хаамсыбыттарын барытын Тимирязевка эрэйдээх аллеяларын тииттэрэ эрэ арай аахтылар, көрдүлөр-иһиттилэр ини. Студеннар хаамсалара кэмнээх буолуо дуо, ол да тииттэр аахайбатылар ини. Оттон Сүөдэр биэс сыл усталаах-туоратыгар бэйэтин Тимирязевкатын уопсайыттан кинилэр, Даайалаах, уопсайдарыгар диэри хаста-хаста таскайдаммытын арай, баҕар, эргэ трамвай халырҕас көлөһөлөрө эрэ көрдүлөр ини. Ол да – саарбах.

Даайа маннай Сүөдэри тутта сэрэппитэ:

– Көрөбүн дуо бу суруктары? Во-от! Эн миигин киинэбэ энин барыах диэн ынгырбытын буоллар...

– Тоҕо?

– Мин атын киһи туһунан саныахтаахпын. Эн мэхэйдээмэ...

– Баһаалыста! Санаан көр, баран да иһэн санаа, киинэни көрө олорон да санаа, кэлэн да иһэн санаа. Киинэбэ барсыбыккынан санаабат буолан хаалыан дуо? Санаан көр, ол эрэн барсыахтааххын, билиэти таах хаалларыма.

Даайа онуоха «кырдык даҕаны» дии санаабыта уонна куруутун-куруутун, үйэ тухары бииргэ сылдыах буолан кэпсэппит табаарыһын туһунан эппитэ:

– Өлүөхпүтүгэр диэри... – диэн кини кэпсээнин түмүктээбитэ уонна, чэпчээбиттии үөһэ тыынан баран, өрө көрөн кэбиспитэ.

Сүөдэр ити күнтэн ыла наар ыйытар идэлэммитэ:

– Хайа, били «өлүөххэ диэри» табаарыс тугу суруйар?

Онуоха Даайа биирдэ иһиллэр-иһиллибэт хардарбыта:

– Суруйбатаҕа ыраатта. Билбэтим...

– Суруйуо-суруйуо. Хата, театрга барыах.

– Мин бэйэм өссө суруйуом. Үстэ суруйдум, эппиэттээбэт, өссө суруйуом. Тылбын биэртим... кини эмиэ уонна баран...

– Ничего-ничего... ыалдыбыта буолуо.

– Ой, кырдык даҕаны! Мин сибилигин суруйабын!

Атын куораттан сурук адьас кэлбэт буолбута, оттон Даайа суруйара уонна манньк саныыра: «Баҕар, мин санаабар эрэ буолуо, кини тугу да эппэтэҕэ буолаарай? Куруутун-куруутун, өлүөхпүтүгэр диэри диэн эппэтэҕэ буолуо. Суох, эппитэ дии уонна баран... Итинник гынар сөп үһү дуо? Сөп үһү дуо?!»

Даайа итиннэхэ тугу да булан хардарбатаҕа, оттон сурук кэлбэтэҕин курдук кэлбэтэҕэ, онуоха кини кыыһыран тиһэх, уһун суругун суруйбута уонна ыытаары кэнбиэрдээн иһэн, тоҕо эрэ эмискэ хайыта тыттан кэбиспитэ уонна дьэ үөһэ тыыммыта, өр баҕайы биир сири тобулу одуулаан олоҕбута. Иннигэр бып-бытархай гына хайыта тардыллыбыт кумааҕы чөмөхтөнөн тахсыбыта, кини ону өссө бытарыта олоҕбута....

Чэ, уоннаабытын Даайа барытын бүгүн кэлэн ымпыгын-чымпыгын ырытар санаата суох. Сүөдэрдиин олодохторо – бу! Мотоциклынан ыһааччыларга элээрдэн иһэллэр. «Уолбуттара» диэн төһө ыраах сир эбитэ буолла?

– Сүөдэ-эр, «Уолбутун» төһө ыраабый?

– Ээ, кэллибит.

– Пахай, мин букатын ыраатар курдук санаммытым...

– Онтун баара, кэллибит.

- Маппыров Уйбаан биригээдэтэ диигин дуу?
- Ы-ых.
- Мин ол киһиэхэ наадалаахпын.
- Туох?
- Кинигэлэрин туттара илик.
- Туттарыа буоллаҕа дии.
- Ылбыта быданнаата ээ.
- Солото суох буоллаҕа дии.
- Солото суох... Бээ эрэ, өссө «Уолбукка» быйыл оҕуруот олортугут дуу?
- Ы-һы. Оҕурсу.
- Үчүгэйдик тахсыа дуо?
- Тахсымна.

Хата, сотору оҕурсу сииһилэр дии. Саатар, дэриэбинэ иһигэр атыылыыллар ини. Манна урут хаһан да ыспаттара үһү, боруобалыыллар. Оҕурсу баҕас, уу эрэ баар буоллун, тахсыахтаах ээ.

- Кэллибит. Кирээдэлэр ол тураллар. Оттон ол – парник. Түһэн көрөбүн дуо?
- Чэ, тохтот.

Оо, адьас сангардыы быган эрэллэр эбит. Сорохторун, бадаҕа, бэҕэһээннэ диэри олордор этилэр. Син үүнүүһүлэр быһыылаах.

Ити туохтара чөмөхтөһөн сытар буоллаҕай? Кумааҕы куулар. Ээ, уоҕурдуулар эбит. Ханньык уоҕурдуунуй бу? Азоттара дуу, калийдара дуу? Уоҕурдаары аҕалан бырахтатара, эбэтэр кутан бүшпүттэрэ дуу? Уоҕурдуу кутулла сытара эмиэ да көстүбэккэ дылы. Кута иликтэр быһыылаах. Быыс буолбакка сырыттаһтара дии, хата, көмөлөһүөххэ дуу? Ол тимир күрдьэх сытар эбит. Тимир күрдьэһинэн баһа-баһа, мань баҕас Даайа начаас элээрдэр ини. Көрүөх бэтэрээ өтгүнэн бүтэриэ. Даайа уоҕурдууну баҕас тоҕо харыстаатаҕай, кута түһэн биэриэҕэ...

Сиэн-аһаан, үүнэр буоллаһтарына үүнэ оҕустуннар ээ, буо-уот, чэ, сөп да буолар ини, томточчу кута түһэн биэрдэһинэ сөп буолуо. Итийдэр эрэ, хамсыы-хамсыы тахсыахтара.

Сүөдэр көрөн соһуйара буолуо – туох буолан аллааҕымсыйдаҕай диэҕэ. Бээ, Даайа өссө даҕаны ону-маны сатыырын көрдөрүөҕэ! Кини даҕаны үлэлири баҕас сатыыр ини, доҕоор. Уонна баран, Даайа тугу да сатаабат, тугу да билбэт диэн, дьэ! Биир дьахтар билэрин-сатыырын билэр даҕаны, сатыыр даҕаны оҕо буолуо ээ...

Һэ, Сүөдэр сүүрэн аҕай иһэр. Туох буолбут буоллаҕай? Туохха итиччэ үлүгэр ыксаатаҕай, ээ?

- Туох буолан мэнийэн кэллиң?
- Туй-сиз, сэрэйбитим курдук...
- Туох даа?
- Һы... өссө «туох даа» диир! Биир кирээдэни олоччу буорту гына охсубут. Ыл, төг-төрү кута оҕус!
- Тоҕо?
- Оннук! Күрдьэхтэнимэ, олоччу түөрэ баһыан буоллаҕа дии, илиигинэн тарый. Көр, манньык.
- Тоҕо-о?
- Кэнники быһаарыам. Түргэнник, түргэнник! Бу, хайыы-сахха өлөртөөбүккүн, дьэ, бэйэҕэр хат олорторуом.
- Оттон... үүннүн диэн.
- Санга олордуллубукка тугун эмиэ уоҕурдуутай?
- Оттон... тоҕо манна аҕалан бырахтарбыккытый?

– Сыһа сүөкээбиттэр. Атын сиргэ илдьиэхтээх этилэр. Үксүн санаттан олордууһубут, көр эрэ, бу!

– Оо, кырдык даҕаны...

– Ох, Даайа-Даайа...

Ситэ сангарбата, иһигэр «акаарыгын даҕаны» диэтэ быһыылаах уонна хайдах эрэ көрдө. Хомойбут курдук. Суох, кэлэйбит курдук уонна өссө үөһэ тыынан кэбистэ. «Ох, Даайа-Даайа, акаарыгын даҕаны...» Хомойор уонна кэлэйэр...

Үүт-үкчү ол онно, ол күн, курдук көрдө. Даайа ол күнү тоҕо өйдөөн кэллэ, тоҕо өйдөөн кэллэ ол ону?

Ол – холорук сөрөөбүт аҕыйах хонуга – туох этэй: эмиэ таптал дуо?

...Даайа биирдэ, ханнык эрэ бырааһыннык күн, биир уолу кытары билсибитэ уонна ол күнтэн ылата Тимирязевка аллеяларыгар көстүбэт буолбута, оттон Сүөдэр кинилэргэ кэллэҕинэ, саһан хаалара. Ол да буоллар, Сүөдэр кинини биир күн кэтэһэн-кэтэһэн, суолун күөйэ туран кэбиспитэ уонна ыйыппыта:

– Бу эн туох буоллун, Даайа?

– Туох да буола иликпин. Ыт. Бардым. Тоҕо өрүү экирэтэ сылдыаҕын? Надоело...

– Кимий – ол?..

– Онно эн тугун кыһалҕатай? Миигин ресторанга ынгырдылар. Саҥа Арбатка. Эн хаһан да ынгырбаккын.

– Аччыккын дуо, ол эн?

– Дьыала онуоха буолбатах...

– Кимий ол, көрдөөх атыһыт?

– Атыһыт буолбатах, художник. Аны манна кэлимэ даҕаны, ыйытыма даҕаны. Бүттэ. Ыт, мин ыксаан иһэбин.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «Литрес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на Литрес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.